

Regina URBONIENĖ

NERIMASTINGOS KŪRYBOS PUSLAPIAI

Dailėtyrininkė Regina URBONIENĖ pristato keletą mažiau žinomų faktų apie Lietuvos dailininką Romą VIESULĄ (1918–1986), kuris Latvijos universitete Rygoje studijavo teisę, 1941-aisiais atvyko į Vilnių, 1944 metais pasitraukė į Vokietiją, 1947–1949 m. mokėsi Freiburgo dailės ir amatų mokykloje. Vėliau tęsė studijas Paryžiuje, netrukus išvyko į Ameriką, bendradarbiavo su JAV lietuvių spauda, rašė straipsnius apie dailę, skaitė paskaitas ir iliustravo knygas. Nuo 1985 metų iki mirties buvo Templo universiteto Romos filialo rektorius.

Straipsnis lydi Romo Viesulo parodą, kuri spalio 4–gruodžio 2 dienomis veiks Vytauto Kasiulio muziejuje.

SUSPENSE PAGES OF ART

The art historian Regina URBONIENĖ presents some little-known facts about the Lithuanian artist Romas VIESULAS (1918–1986), who studied law at the University of Latvia, came to Vilnius in 1941, left for Germany in 1944, and studied art at Freiburg School of Arts and Crafts in 1947–1949. He later studied in Paris, and left for the United States of America. He contributed to the Lithuanian press in the USA, published many articles on Lithuanian art, lectured on art, and illustrated books. From 1985 until his death, he was rector of the branch of Temple University in Rome. This article is published to mark the exhibition of Viesulas' work at the Vytautas Kasiulis Art Museum (4 October to 2 December 2018).

Romas VIESULAS. Kompozicija su sėdinčiu vyru [Judas]. 1949.
Popierius, medžio raizginys, 29,9 x 21 cm.
Romo Viesulo šeimos rinkiniai, JAV



Vitališka ekspresija, nerimastingi ir skaudūs išgyvenimai sklinda iš abstrahuotų Romo Viesulo grafikos lakštų, kuriuose atpažįstamas komplikotas nūdienos pasaulis. Šiomet minimos šimtosios šio bene didžiausią pasaulinį pripažinimą pelniusio lietuvių išeivijos dailininko gimimo metinės. Lietuvos dailės muziejaus padalinyje, Vytauto Kasiulio dailės muziejuje, rengiama retrospektyvinio pobūdžio menininko kūrybos paroda. Ji apima visą dailininko nueitą kelią – nuo ankstyvųjų praėjusio amžiaus penktojo dešimtmečio litografijų, kurioms būdingos monumentalios, skulptūriškai monolitiškos formos ir apibendrintas piešinys, iki konceptualių vėlyvųjų modernistinės raiškos lakštų, pasižyminčių vaizdo asociatyvumu ir grafikai neįprastais formatais.

Plati iškilus menininko kūrybos retrospektyva tapo įmanoma dailininko šeimos dėka. Suprasdama išskirtinę jo kūrybos vertę Lietuvai, didelį dokumentinį archyvą bei pluoštą reikšmingų Viesulo kūrinių šeimos vardu Lietuvos dailės muziejui padovanojo menininko našlė Jūra Viesulienė, ir čia dabar saugomas didžiausias Lietuvoje dailininko kūrybos rinkinys (arti 150 eksponatų)². Viesulų šeimos suteikta galimybė iš arčiau susipažinti su Vašingtone saugomu Romo Viesulo atsiminimų dienoraščiu (kuris, nors išblaškytas, nepilnas ir iš dalies prarastas) leido naujomis detalėmis papildyti dailininko gyvenimo faktus bei asmenybės bruožus.

Viesulas sulaukė plataus pripažinimo ir tarptautiniu mastu labiausiai išgarsėjo kaip litografijos meistras. Jis daug prisidėjo prie šios technikos populiarinimo Jungtinėse Amerikos Valstijose ne tik būdamas su pirmaisiais, kūrusiais iki šiol JAV garsią Tamarindo litografinių dirbtuvių bazę, bet ir mokydamas grafikos paslapčių Templo (Temple) universiteto Tyler meno mokykloje Filadelfijoje bei jos filiale Romoje (1985-aisiais buvo paskirtas pastarosios meninės institucijos direktoriumi ir vadovavo jai iki pat mirties). Plačių interesų

menininkas Viesulas bendradarbiavo spaudoje, daug rašė lietuvių dailės klausimais, skaitė paskaitas. Pats parašė poetines įžangas savo grafikos ciklams „Toro desconocido“ („Nežinomiems buliams“, 1960) ir „Hew“ („Smūgis“, 1963), parengė monografiją apie Kanadoje gyvenusį savo Freiburgo mokyklos laikų mokytoją Telesforą Valių, rašė apie M.K. Čiurlionį, Adomą Galdiką, pasisakė įvairiais meno klausimais. Dailininkas surengė per 50 asmeninių kūrybos parodų, dalyvavo daugybėje bendrų parodų JAV, Prancūzijoje, Vokietijoje, Jugoslavijoje, Lenkijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, Graikijoje, Japonijoje, Australijoje, Meksikoje, Kanadoje ir kt. Ypatingu pripažinimu ir dailininko kūrybos įvertinimu galima laikyti faktą, kad 1970 metais Italijoje, 35-ojoje tarptautinėje Venecijos meno bienalėje Viesului buvo suteikta garbė atstovauti JAV menininkams asmenine paroda, atidaryta reprezentaciniame JAV meno paviljone. Viesulo kūriniai turi daugiau kaip 40 užsienio šalių muziejų, galerijų ir bibliotekų: Moderniojo meno ir *Metropolitan* muziejai Niujorke, Vašingtono nacionalinė meno galerija, San Francisko dailiųjų menų muziejus, Moderniojo meno muziejus Kamakuroje (Japonija), Vatikano muziejus, Nacionalinė biblioteka Paryžiuje, Krokuvos nacionalinis muziejus ir daugelis kitų.

Tokia daugiabriaunė ir reikšminga dailininko veikla liudytų, kad jos siekta kryptingai, su polėkiu, bet tik susipažinus su Viesulo prisiminimais atsiskleidė, kiek jaunystėje turėta abejonų prieš galutinai apsisprendžiant, kurį kelią rinktis.

Juokaudamas savo polinkį grafikai Viesulas prisimena iš ankstyvos vaikystės: tai pirmieji vaikiški papaišymai krosnies anglimis ant popieriaus ir sienų. Matyt, labiau pavykę jo bandymai buvę apie šeštus septintus metus, kai pats iš knygos perpiešė caro Aleksandro II portretą, kuriuo labai didžiavosi močiutė, o vėliau, parodžius jį mokykloje, net mokytojas davė savo fotografiją ir paprašė nupiešti jo portretą. Mokinys piešė jį ilgai, tačiau veidą taip ir paliko baltą. Šitai baigėsi septynmečio portretisto karjera³. Iš Rygoje lankytos lietuviškos gimnazijos laikų išlikę Viesulo dailės užduočių piešiniai liudija apie visai neblogą proporcijų pojūtį, šviesos ir šešėliavimo išmanymą, tačiau rimtu užsiėmimu Viesulas dailės niekada nelaikė. Jo karjeros svajonėse visada iškildavo teisė, diplomatija, ir įkvepiančiu pavyzdžiu buvo antros eilės dėdė – dr. Jurgis Šaulys, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras⁴. Faktas, kad apie Viesulo dailės gabumus būta visai neblogos nuomonės, pačiam jaunuoliui buvo staigmena. Jam bebaigiant gimnaziją ir apie ateities planus kalbant su gimnazijos inspektoriumi Mockumi, pastarasis labai nustebo, kad Viesulas renkasi diplomatiją, o ne meno studijas. Menų, kaip profesija, tuometinis gimnazistas iš tiesų niekada nesidomėjo. Jam tai atrodė „keistų žmonių grupė su ant vienos ausies pasmauktomis beretėmis ar dideliu kaspiniu surištu kaklaryšiu, pretenzingai ir beprasmiškai demonstruojanti priklausomybę savo profesijai“⁵. Todėl, neklausydamas gimnazijos inspektoriaus patarimų, Viesulas stropiai ruošėsi stojamiesiems į Rygos universitetą.

Sėkmingai baigęs Rygos lietuvių gimnaziją, 1939 metais Viesulas gavo Lietuvos valdžios stipendiją studijuoti Latvijos universitete Rygoje. Studijoms rinkosi teisę, norėjo būti diplomatu. Nerami savaitė, belaukiant stojamųjų rezultatų, buvo vainikuota dideliu džiaugsmu, kai kaimyno atneštame

laikraštyje „Jaunākās ziņas“ tarp studentų, priimtų į Latvijos universitetą, Viesulas rado išspausdintą ir savo pavardę.

Universitete jam labiausiai patiko valstybinė teisė, nors ją dėstęs profesorius Akmentinis (Akmentiņš) skaitė kursą prastai, neformuluodamas išvadų. Civilinės teisės dėstytojas Siniavskis, atvykęs Rygon iš tuometinės Sovietų Sąjungos, dėstė labai kondensuotai ir patraukliai, mokėjo sudominti studentus⁶. Sovietams atėjus, universitete pradėta organizuoti saviveiklos būrelius (rašytojų, sporto ir kt.). Viesulas užsirašė į tapybos ir vaidybos būrelius. Kadangi pirmiausia nuėjo į vaidybos būrelio užsiėmimą, ten ir pasiliko. Kaip pamena, ten gavo „tinginio kolchozniko vaidmenį“. Didelį pasisekimą turėjusį studentų spektaklį jam teko įgarsinti ir latvių radijuje.

Studijuodamas universitete Viesulas dirbo daug ir visus dalykus mokėsi gerais pažymiais. Nors ir gavus stipendiją, jam dar teko mokėti studijų už mokslą universitete priemoną. Mokestis nebuvo labai didelis, tačiau iš nepasiturinčios šeimos kilusiam jaunuoliui jis buvo nemenkas. Kad išgyventų, ieškojo pagalbinių darbų, kartais tekdavo ir per naktis Rygos uoste padirbėti laivų kroviku. Tai buvo sunkus, fiziškai alinantis darbas. 1941 metų pavasarį, apie gegužę, Viesulas pastebėjo laikraštyje skelbimą, kad Latvijos nacionalinei operai reikalingi scenos pagalbinkai. Jam pasisekė, nes išsyk buvo priimtas. Teatrinė aplinka patiko, viskas buvo įdomu. Teatras ruošėsi naujam pirmosios latvių operos pastatymui, rengėsi latvių operos dekadai Maskvoje. Tai buvo Alfredo Kalninio (Alfrēds Kalniņš) opera „Baņuta“, kurios siužetas romantiškai interpretavo pagoniškąją lietuvių istoriją. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, visi pastatymo ir gastrolių planai iširo.

Netikėti istorijos kataklizmai sujaukė tolesnį Viesulo gyvenimą ir ateities viltis. 1940-ųjų vasarą su pirmomis sovietų bazėmis Pabaltijyje griuvo Latvijos teisinė sistema, žlugo ir Viesulo svajonės apie diplomato karjerą, susvyravo tikėjimo ir moralinių vertybių pagrindai. Jis nustojo melstis, susidomėjo filosofija, tačiau, neradęs joje atsakymo žmogiškos egzistencijos pateisinimui, reziumavo: „Taip ir likau – racionaliai skeptiškas, visiškai pesimistas filosofiniai ir ambicingas, aktyvus praktiškame gyvenime kūrybinis žmogus“⁷.

1941 metų vasarą vokiečiams uždarius Teisės fakultetą, Viesulas išgyveno ilgą netikrumo rudenį. Galiausiai, po keturių mokslo semestrų Rygos universitete, apsisprendė bandyti sėkmę Vilniuje ir ten tęsti teisės studijas. 1941 metų spalio 10 dieną jis buvo priimtas į Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto trečią semestrą. Per visą studijų Vilniaus universitete laiką Viesulas išklaušė dar šešis paskaitų semestrus⁸. Okupuotas Vilnius nebuvo svetingas. Universiteto auditorijos buvo nekūrenamos, šaltos, paskaitos vyko visiems vilkint paltus. Maistas parduodamas tik pateikus korteles. Kad išgyventų, Viesulas pabandė ieškoti darbo savivaldybėje. Ten labai praverė šeimoje įgytos⁹ lenkų kalbos žinios, ir jis gavo sekretoriaus vietą maisto bei pramoninių prekių tiekimo skyriuje. Gyvendamas Kalinausko gatvėje, Viesulas dažnai praeidavo pro miesto teatrą, matė keletą jo pastatymų. Apie 1942-ųjų rudenį jį suintrigavo perskaitytas skelbimas dėl konkurso į naujai atidaromą Vilniaus miesto teatro vaidybos studiją. Viesulas mėgo teatrą ir, kaip pats jautė, matyt, iš tėvo turėjo polinkį vaidybai. Dar vaikystėje kasmetiniuose klasės pasiro-



Scenografijos eskizai. Detmoldas, 1946. Popierius, akvarelė.
Romo Wiesulo šeimos rinkiniai, JAV

dymuose Wiesulas pats kurdavo etudus, kupletus, rašydavo „pastatymų škičius“ ir su malonumu juos atlikdavo. Prisiminęs dar ir studentiškus vaidinimų Rygoje patirtį, nutarė išbandyti sėkmę. Atlaikęs nemenką atranką (iš maždaug šešiasdešimties pretendentų), jis pateko tarp dvidešimties atrinktųjų¹⁰. Studijai vadovavo režisierius ir aktorius Romualdas Juknevičius, skatinęs improvizaciją, pantomimos ir vaidybinių etudų kūrimą. Tokioje meninėje terpėje Wiesulas jautėsi itin gerai, nuolat juto ir nuoširdų žmogišką ryšį su studijos vadovu.

Apie 1943-ųjų kovą, išgirdęs gandus apie būsimą aukštųjų mokyklų uždarymą ir galimą jaunimo mobilizacijos į frontą grėsmę, Wiesulas pirmiausia atsisveikino su Juknevičiumi

Scenografijos eskizai. Detmoldas, 1946. Popierius, akvarelė.
Romo Wiesulo šeimos rinkiniai, JAV



ir draugo tėvo parūpintu sunkvežimiu pasitraukė iš Vilniaus Tauragės kryptimi. Apsistojo neįvardytame Žemaitijos kaime pas draugo gimines, kur slapstėsi atkampiamė ūkyje, slogias mintis slopindamas skaitymu¹¹. Kaip vėliau sužinojo, pasitraukė jis pačiu laiku: vokiečiai uždarė Vilniaus universitetą, daug profesūros (Balį Sruogą, Vladą Jurgutį, Šv. Jono bažnyčios kunigą Alfonsą Lipniūną) ir kitų intelektualų ištrėmė į Štuthof koncentracijos stovyklą, o studentai iš tikro buvo gaudomi mobilizacijai. Po kelių mėnesių, sužinojęs apie jau aprimusią padėtį Vilniuje, vasarą Wiesulas grįžo į Vilnių. Pirmiausia apilankė Juknevičių, kuris apsidžiaugė jaunuolio sugrįžimu ir pasiūlė jam vietą Vilniaus miesto teatre¹². Kartu su Mečislovu Chadaravičiumi, Ona Juodyte, Stepu Jukna, Juozu Sipariu, Ona Knapkyte, Aleksandru Kernagiu, Monika Mironaite ir kt. visuose 1943–1944 metų sezono spektakliuose¹³ Wiesulas jau dalyvavo kaip jaunesnysis aktorius. Tačiau karo įvykiai ir vėl stipriai pakoregavo jo gyvenimą. Apie 1944-ųjų pavasarį, sovietų kariniams daliniams artėjant prie Vilniaus, teatrinis gyvenimas baigėsi, kolektyvas išsiskirstė. Apie birželio mėnesį per Daugpilį Wiesulas grįžo tėviškėn. Nuo karo grėsmės ir sovietų okupacijos tarėsi bėgti kartu su motina ir artimaisiais, tačiau nežinia juos stabdė. Rudenį tik su broliu Kostu ir dar keliais bičiuliais septyniese¹⁴ traukiniu per Radviliškį ir Klaipėdos pakraštį pasitraukė į Vakarus. Nelengvai išgyvenę daug nutikimų, per Karaliaučių ir Braunsbergą jie pasiekė Berlyną, o iš jo – Pasau (Passau). Šis miestas savo baltais bokštais ir prašmatnia baroko architektūra paliko Wiesului neišdildomą įspūdį, tik truputį nuvylė Dunojus: ne „žydras, o drumzlinai rudas skubantis vanduo“¹⁵. Prisistatę tenykščiaame registracijos punkte, jaunuoliai gavo darbo pažymėjimus ir buvo pasiūsti darbui ūkiuose. Retsykiais teko dirbti ir statybose, bet jiems, turėjusiems žemdirbių patirties, tai nebuvo nepakeliamas našta, tad badauti neteko. Bombardavimams padažnėjus, tapo aišku: frontas artėja prie Linco, netrukus gali pasiekti ir Pasau. Wiesulas skubiai traukiniu išvyko į Degendorfą, vėl dirbo ūkio darbus. Čia sutiko ir lietuvių išeivių būrelį: visi tarpusavyje bendravo, laisvalaikiu rengė saviveiklinius koncertus, vaidinimus. Apie 1945 metus, išgirdęs, kad Augsburgėje susibūrė dalis pasitraukusių profesionalių lietuvių aktorių ir teatrolių, Wiesulas nedelsdamas susiruošė ten. Atvykęs rado tik kelis pažįstamus (Juozą Palubinską, Antaną Škėmą, Eleną Dauguvietę). Liko labai nusivylęs, kad nesutiko Juknevičiaus. Apsigyveno pas Škėmas. Nors anksčiau jie nebuvo artimai pažįstami, Wiesulą sužavėjo jį priglaudusi šeima: „<...> jis buvo labai šiltas, nepaprastai didelio inteligentiško humoro žmogus. Ir žmona, švelni, labai apsiskaičiusi. Man Škėmų namai nepaprastai patiko“¹⁶. Netrukus į stovyklą atvyko Henrikas Kačinskas¹⁷, aktorius profesionalas, kupinas naujų sumanymų. Apsigyveno taip pat Škėmų namuose, dalijosi kambariu su Wiesulu. Vakaraus Škėmų virtuvėje tęsdavosi ilgi intelektualūs pokalbiai ir diskusijos apie teatrą, Stanislavskį, Čechovą, Mejerholdą, Ibseną ir t. t. Wiesului tai buvo be galo įdomu. Deja, naujo teatro kūrimas strigo, o jam, jaunam aktoriui ir nekantriam žmogui, taip norėjosi konkrečios veiklos, norėjosi vaidinti¹⁸. Pagaliau buvo nutarta statyti vienaveiksmę Antano Škėmos pjesę „Vieną vakarą“ – epizodą iš pabėgėlių gyvenimo stovykloje. Wiesulas gavo senio vaidmenį ir entuziastingai parengė dekoraciją es-

kizą. Tačiau nei senio, nei vėliau gautas girtuoklio vaidmuo jam nesisekė. Jautėsi pavargęs, išsekęs, ir netrukus paaikėjo tikroji priežastis: susirgęs gelta. Per anksti išleistas iš ligoninės, vėl atkritęs, ir liga dar ilgai nesitraukė. Grįžus iš ligoninės, kurį laiką fiziškai ir dvasiškai jam buvo sunku. Aplinka taip pat nekėlė optimizmo: solidžių, įkvepiančių pjesių statoma nebuvo, rimtos repeticijos nevyko. Stengdamasis prasiblaškyti, ligoninėje nemažai laiko praleido piešdamas palatos kaimynų šaržus ir eskizus. Vėliau, grįžęs į namus, laisvalaikiu jis vis dažniau imdavosi pieštuko. Nupiešė miegančią Škėmų dukterį Kristiną, pačią Škėmienę. Ant juodo popieriaus pastelės technika sukūrė Kačinsko portretą Hamleto vaidmenyje. Bet piešimas neužpildė viso laisvalaikio, dvasinis slogutis nepradingo. Viesulas jautėsi suvaržytas, neveiksnius, vegetuojantis, kaip ir kiti stovyklos žmonės. Jam stigo perspektyvos vizijos. Bodėjosi vien tuščiu aplinkinių plepėjimu ar kortavimu, o užsitęsusi neveiklumo būseną jį smarkiai slėgė. Aplinkinių, ir ypač Kačinsko, paskatintas¹⁹, apie 1945-ųjų rudenį ryžosi ieškoti galimybių mokytis dailės. Sužinojęs, kad Augsburgio priemiestyje Hochfelde, gretimose pabėgėlių stovykloje, įsteigti piešimo kursai, Viesulas pradėjo juos lankyti²⁰. Nors dėstymo metodika nebuvo sužavėtas (pedagogas per pirmąjį užsiėmimą nieko nekomentuodamas visiškai ištrynė mokinio piešinį ir liepė piešti iš naujo), lūžis įvyko. Viesulas vis daugiau laiko skyrė dailei. Nupiešė kelių aktorių ir žinomų stovyklos veikėjų portretų eskizų. Aplinkinių pagyrimai dar labiau skatino kurti. Pamažu prisirinko nemažas pluoštas piešinių, šaržų, ir, aplinkinių paragintas, Viesulas stovykloje surengė nedidelę (apie 20–30 karikatūrų²¹) parodėlę. 1946 metų pavasarį iš Detmoldo (anglų kontroliuojamos zonos) Viesulą pasiekė žinia, kad ten kuriasi skrajantis teatras „Aitvaras“, kuriam reikia jauno aktoriaus naujai statomam veikalui. Nors Viesulas jau buvo pajutęs dailės skonį, pats sau dar tebebuvo aktorius, teatralas²². Be to, jam norėjosi permaitinti po slogios, ligomis paženklintos žiemos, o ir bičiulis Kačinskas jau buvo ten išvykęs.

Detmoldo prieigose, gana prašmatniame vilų rajone Hidesene (Hidessen), Viesulas rado įsikūrusį nemažą būrį Vilniaus ir Kauno teatralų: Dalią Kubertavičiūtę, Vytautą Valiuką, Baltrušaičius, Kardelius, Dikinius, dailininką Viktorą Andrieušį, režisierių Jurgį Blekaitį bei kitus. Visų buvo džiaugsmingai sutiktas. Buvo ruošiamasi vaidinti Antano Rūko sueiluiotą komišką pjesę „Bubulis ir Dundulis“. Andrieušis sukūrė kostiumus ir dekoracijas, pastatymą režisavo Blekaitis. Viesului teko romantinis jaunuolio Dobilo vaidmuo, jo scenos partnerė Radasta buvo jauna aktorė Danutė Josiukaitė. Spektaklio premjera įvyko 1946 metų gegužę Detmoldo. Viesului buvo smagu vaidinti nuotaikingą, „smagiai parašytą“ veikalą. Su juo „Aitvaro“ trupė apkeliauvo lietuvių pabėgėlių stovyklas nuo Kempteno iki Flensburgo, suvaidino daugybę spektaklių. Žiūrovams patiko kuriamas šviesus Lietuvos paveikslas, jaudino tėviškės nostalgija, aktoriai visur buvo laukiami, šiltai priimami. Anot Viesulo, nors visi vaidinimai buvo vienodi, tai teikė prasmės egzistencijai²³.

„Aitvaras“ taip pat gastroliavo ir su poetinio žodžio spektakliu, skirtu pirmosios lietuviškos knygos, Martyno Mažvydo „Katekizmo“, 400 metų jubiliejui. Viesulas pasireiškė ir kaip dailininkas scenografas, sukūręs dekoraciją: ant pakylės



Romas VIESULAS. Scenografijos eskizas Martyno Mažvydo „Katekizmo“ 400 metų sukakties minėjimo vakarui. 1947.
Popierius, akvarelė, 28 x 32 cm.
Romo Viesulo šeimos rinkiniai, JAV

Romas Viesulas vaidina Dobilą Antano Rūko pjesėje „Bubulis ir Dundulis“ lietuvių karo pabėgėlių skrajojančiame teatre „Aitvaras“. Augsburgas, 1947.
Lietuvos dailės muziejaus archyvas, B-8, ap. 7, b. 54, l. 24





Romas VIESULAS. Autoportretas. 1947. Pieštukas, 30 x 20 cm.
Romo Viesulo šeimos rinkiniai, JAV

užkeltą didžiulę atverstą knygą su įrašu „Imkiet mani ir skaitykiet“. Pasirodymų metu Viesulas dar deklamuodavo Antano Vienažindžio „Sakalėlį“, kurio tekstas apie tremtinio dalią, ypač eilutės „ilgu, nūdna svetur gyventi“, publiką jautriai paliesdavo²⁴. Žiemą trupės veikla kiek aprimo. Iš Hideseno kurortinės zonos visa teatralų kolonija buvo perkelta į Augsdorfą, apie penkiolika kilometrų nuo Detmoldo. Gyvenimo ir darbo sąlygos čia buvo smarkiai blogesnės, maistas – skurdesnis. Viesulas vėl daugiau laiko skyrė piešimui. Nupiešė Antaną Rūką, lošiantį kortomis, pasipylė ir kitų prašymai juos įamžinti. Netrukus jis gavo užsakymą „Saulutei“ sukurti keletą užsklandų, vinječių ir viršelį. Tai suteikė pasitikėjimo ir paskatino Viesulą atsidėti vien dailės studijoms. 1946–1947 metais jis lankė Viktoro Andriušio studiją Detmolde²⁵. 1947-ųjų pavasarį, siekdamas gilesnių dailės studijų, su savo kūrinių aplanku lankėsi Hamburgo, Bremeno, Štutgarto ir Diuseldorfo meno mokyklose ir visur gavo palankius atsakymus²⁶. Jis pasirinko vasaros semestro studijas Hamburgo Hanzos aukštojoje meno mokykloje (*Hansische Hochschule für bildende Künste*), kurios apėmė tapybos, piešimo, šrifto, taikomosios grafikos ir meno istorijos disciplinas²⁷. Išgirdęs, kad Miunchene kuriasi *emigrantinis* universitetas, Viesulas nedelsdamas tenai nuvyko. Pokalbis su Viktoru Simankevičiumi, galvojusiu tik apie Freiburgo dailės ir amatų mokyklą (*École des arts et métiers*), įtikino Viesulą. Grįžęs į Augsdorfą, jis prašė

stovyklos vadovybės pagalbos kreipiantis į IRO²⁸ dėl leidimo išvykti (pabėgėlių statusą turinčių asmenų judėjimas buvo gerokai varžomas). Deja, tokiam prašymui visi buvo abejingi. Netekęs vilties gauti oficialų leidimą, rizikuodamas, kad gali būti repatrijuotas, Viesulas savavališkai išvyko Freiburgan²⁹.

Pirmasis Dailės ir amatų mokykloje sutiktas pedagogas buvo Telesforas Valius.

Parodęs jam aplanką su pabėgėlių stovyklos žmonių portretais, keliais akvarele nulietais peizažais ir piešiniais tušu, daugiausia skirtais „Saulutei“, Viesulas išgirdo klausimą, ką studijuosias. Išgirdęs Viesulo atsakymą, jog „tapybą“, Valius replikavo, kad reiktų pasirinkti grafiką – ir tik grafiką, pabrėždamas žodelį „tik“. Šiuo pedagogo nuosprendžiu tarsi nusirito nuo Viesulo „apsisprendimo akmuo“, ir tą pačią akimirką jis suprato, kad rinksis grafikos, o ne tapybos studijas³⁰. Viesului buvo pasiūlyta pradėti mokslus nuo antro kurso, pamažu buvo sutvarkyti visi legalioms studijoms reikalingi dokumentai.

Freiburgo mokyklos statusas prilygo prancūzų aukštojo mokykloms, mokslas čia truko ketverius metus. Stiprų įspūdį pirmomis mokslo dienomis Viesului paliko piešimo studijoje iškabinti skulptūros studentų Dragunevičiaus ir Raulinaičio piešiniai³¹, bendras aukštas piešimo ir tapybos klasės studentų pasirengimo lygis. Piešimą dėstė Vytautas Kasiulis, mokęs pirmiausia išvelgti formoje konstrukciją ir ją išryškinti. Viesului labiau norėjosi gilintis į portretuojamojo nuotaiką, charakterį, ieškoti panašumo, o ne tobulinti „sausas“ formos konstrukcijas. Po Kasiulio pamokų Viesulas apleido portreto žanrą, o vėliau, jau pats dėstydamas, vengdavo pernelyg suggestyvių nurodymų, tausodamas studentų kūrybinę individualybę³². Visiškai kitaip, anot Viesulo, dėstė Valius, kuris „eidavo kaip bitė nuo vieno studento prie kito, neaplenkdamas nė vieno. Kalbėdavo klasėje garsiau, negu reikia, nieko nepeikdavo ir taip palaikydavo klasėje darbingą nuotaiką“³³. Iš dailininko šeimos išsaugotų Viesulo studijų metų kūrinių ryškėja nemažos grafikos užduočių apimtys. Be piešimo ir privalomo eskizavimo, didelis dėmesys teiktas studentų supažindinimui su svarbiausiomis grafikos technikomis (litografija, medžio ir linoleumo raižiniu), pažinčiai su įvairiais dailės žanrais: natūrmortu, portretu, temine figūrine kompozicija. Ankstyviems Viesulo darbams dar stinga akademinį įgūdžių, tačiau juntamas vaizdo apibendrinimo ir piešinio išraiškimumo siekis. Nedidelio formato litografijos patraukia dėmesį savita statišku figūrų deformacija, šviesos kontrastais, plačiais juodais piešinio kontūrais, primenančiais vitražo jungtis ir keliančiais sąsajas su Georges'o Roualt grafika. Medžio raižinio technika sukurtose kompozicijose Viesulo siekta piešinio detalių išraiškimumo, faktūrų įvairovės. Ankstyvuosiuose kūriniuose, ir ypač diplominiame darbe, dar pastebima jo dėstytojo Valiaus įtaka – artimi komponavimo principai ir ekspresionistinė stilistika. Priešdiplominėje peržiūroje mokyklos dėstytojų komisijai bei prancūzų valdžios atstovams labai palankiai įvertinus Viesulo kūrinius, buvo leista kurti diplominį darbą. Sukūręs keletą kompozicijos eskizų bibline tema apie Judo išdavystę, Viesulas pasirinko motyvą, kur pirmame plane „vaizduojamas Judošius, skaičiuojantis savo sidabrinus“³⁴ ir kelias į Kalvarijas. 1949 metų birželio 25 dieną Viesului išduotas Freiburgo dailės ir amatų mokyklos diplomas patvirtino mokyklos bai-

gimą. Prancūzijos vyriausybei skyrus keturių mėnesių stipendiją³⁵, jis ėmė rengtis kelionei į Paryžių.

Paryžiuje Viesulas tobulinasi Aukštojoje valstybinėje dailės mokykloje (*École nationale supérieure des beaux-arts*), profesoriaus René Jaudono³⁶ studijoje. Apie mokslo pobūdį joje žinių neturime, tačiau Paryžius ir jo meninė aplinka neabejotinai buvo svarbūs Viesulo, kaip dailininko, brandai. Ne viename interviu yra minėjęs, jog didelę įtaką jam padarė ekspresyvaus meksikiečių meno reprodukcijos, aptiktos Nacionalinėje bibliotekoje Paryžiuje. Nemažai laiko jis skyrė muziejų ir galerijų lankymui, eskizavimui ir piešimui iš natūros. Dailininko šeimos rinkiniuose saugomi Viesulo užfiksuoti Paryžiaus ir Senos pakrančių vaizdai byloja apie gana laisvą piešėjo ranką, gyvą ekspresyvų piešinį, gebėjimą pasirinkti įdomų ir netikėtą rakursą. Sugrįžęs į Freiburgą, 1951 metų vasario 11 dieną *Institute français (Werderstraße 11)* Viesulas surengė asmeninę kūrybos parodą.

Pokario įvykiai ir DP stovyklų išformavimas paskatino permainas. 1951 metų pradžioje Viesulas išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Pirmiausia įsikūrė Čikagoje, dirbo Adolfo Valeškos bažnytinio meno studijoje, lankė vakarinius Čikagos dailės instituto mokyklos užsiėmimus³⁷, dalyvavo grupinėje jos auklėtinų parodoje. 1952 metų liepą jis surengė pirmąją asmeninę parodą užatlantėje – Čikagos *Newman Brown Gallery*, o tų pačių metų gale persikėlė į Niujorką.

Pamažu įsibėgėjo ir išsiskleidė turtinga įvykių bei kūrybinių laimėjimų meninė Romo Viesulo karjera.

Regina URBONIENĖ

¹ Tekstas parengtas pagal medžiagą būsimai knygai: Romas Viesulas (1918–1986). Grafika / Sudarytoja ir tekstų autorė – Regina Urbonienė. – Lietuvos dailės muziejus, 2018.

² Nemaža Viesulo kūrinių kolekcija saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Grafikos kabinete, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Nacionaliniame M.K. Čiurlionio dailės muziejuje, Beatričės Kleizaitės-Vasaris namuose-galerijoje Marijampolėje, Antano Mončio namuose-muziejuje Palangoje, privačiose kolekcijose.

³ Romo Viesulo atsiminimai, p. 83–84. Dailininko šeimos archyvas Vašingtone.

⁴ Ten pat, p. 45.

⁵ Ten pat.

⁶ Romo Viesulo atsiminimai, p. 48.

⁷ Ten pat, p. 166–167.

⁸ Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto pažymėjimas Nr. 117, išduotas Romualdai Veselauskui 1944 m. birželio 25 d., patvirtina jo šešių semestrų studijas ir išlaikytus visus reikiamus egzaminus. Žinios iš teisės teorijos, valstybinės teisės, romėnų teisės istorijos ir statistikos įvertintos labai gerai, romėnų teisės, administracinės teisės, finansų teisės ir baudžiamosios teisės – gerai. Jis dar gavo ekonominės teorijos, Lietuvos teisės istorijos, prekybinės teisės, vokiečių kalbos įskaitas. LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 2, l. 2.

⁹ Veselauskų (senelių ir tėvų) namuose kalbėta lenkiškai. Tik po apsilankymo Žemaitijoje ir giminės susitikimo Varsėdžiuose pas motinos tetą Viesulas galutinai apsisprendė kalbėti vien lietuviškai.

¹⁰ LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 2, l. 1.

¹¹ Romo Viesulo atsiminimai, p. 140.

¹² LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 2, priedas 1.

¹³ Ten pat, p. 157. Pasak Viesulo, buvo vaidinami „Septyniolikmečiai“, „Gigantas“ ir kt. spektakliai.

¹⁴ Ten pat, p. 129.

¹⁵ Ten pat, p. 128.

¹⁶ Ten pat, p. 173.

¹⁷ Henrikas Kačinskas (1903–1986), aktorius, Detmoldo ir Augsburgio pabėgėlių teatro trupių vadovas.

¹⁸ DP (*displaced persons*) – perkeltųjų asmenų, pabėgėlių – identifikacijos kortelėje, išduotoje Augsburgėje 1945.XI.23, skiltyje *profesija*, nurodyta: aktorius. LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 3, l. 1.

¹⁹ Iš Reginos Urbonienės pokalbio su Jūra Viesulienė 2017-ųjų spalį.

²⁰ 1945 m. spalį–gruodį Viesulas lankė Vaclovo Rato dailės studiją, jį matyt, ir minima jo prisiminimuose.

²¹ Ten pat, p. 184.

²² Ten pat, p. 186.

²³ Romo Viesulo atsiminimai, p. 190.

²⁴ Ten pat, p. 192.

²⁵ Ten buvo mokoma tapybos, akvarelės, iliustracijos, scenografijos ir kostiumų dizaino. LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 7, l. 32.

²⁶ *Staatliche Kunstakademie Düsseldorf* raštas, *Freie Kunstschule Stuttgart* priėmimo patvirtinimas, *Landeskunstschule Hamburg* studento pažymėjimas. LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 3, l. 3, 4, 6.

²⁷ Hamburgo Hanzos aukštosios meno mokyklos pažymėjimas. LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 3, l. 5.

²⁸ *International Refugee Organisation* – tarptautinė pabėgėlių globos organizacija, veikusi pagal Jungtinių Tautų 1946 m. gruodį priimtą statutą ir vykdžiusi Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių globos bei įkurdinimo uždavinius.

²⁹ Romo Viesulo atsiminimai, p. 200.

³⁰ Romas VIESULAS. Telesforas Valius. Fragmentai *in memoriam* // Aidai. – 1979, p. 303–308.

³¹ Vitolis Dragunevičius (1927–2009) ir Vytautas Ričardas Raulinaitis (1918–1968).

³² Romo Viesulo atsiminimai, p. 208.

³³ Ten pat, p. 209.

³⁴ Ten pat, p. 208.

³⁵ Freiburgo dailės ir amatų mokyklos pažymėjimas, datuotas 1949 m. rugsėjo 19 d., pasirašytas V. K. Jonyno, liudija Prancūzijos vyriausybės skiriamą Romualdai Veselauskui keturių mėnesių stipendiją su fiksuota data (1949 m. spalio 15 d.–1950 m. vasario 15 d.) dailės studijoms Paryžiuje // LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 3, l. 12.

³⁶ René Jaudon (1889–1971).

³⁷ LDM archyvas, B-8, ap. 7, b. 7, l. 34.

Kūrybos metas. Roma. 1971
Romo Viesulo šeimos rinkiniai, JAV

